

A PALLAS NAGY LEXIKONA

AZ ÖSSZES ISMERETEK ENCIKLOPÉDIÁJA

TIZENHAT KÖTETBEN.

XIV. KÖTET

Pillera—Simor

A SZÖVEGBEN 135 ÁBRA; KÜLÖN MELLÉKLETÜL 36 KÉP, EZEK KÖZT
3 SZINNYOMAT, 1 RÉZNYOMAT, 5 TÉRKÉP ÉS 2 VÁROSI TERVRAJZ

BUDAPESTEN

PALLAS IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1897

Próféta-kalács, a neve egy finomra kisodrott vajjas süteménynek, melyet apróra tört mandulával, cukorral és fahéjjal hintenek be.

Próféta zászlója (törökül: *szandsak serîfi* a. m. a nemes zászló), állítólag Mohammed egy zászlaja, mely a próféta halála után a khalifákra öröklődött. Bagdad elpusztulása után Egyiptomba került, mely ország meghódításakor (1517) I. Szelim szultán a khalifaság egyéb jelvényeivel együtt magával vitte Ázsiába. Csak III. Murad alatt 1595. hozták Konstantinápolyba, ahol a császári palotának egy külön célra rendelt helyiségében Mohammed többi ereklyéivel együtt kegyelettel őrzik. Vallásos háborúk alkalmával kibontják a P.-t és a mohammedán hadsereget köréje gyűjtik. Ilyenkor a Haram Kapudsileri testületéhez tartozó 40 zászlótartó (szandsakdár) felváltva viszi a hadsereg élén. a—n.

Proficiat (lat.), váljké egészségére (tulajdonképpen hasznára).

Profil (franc.), az építészetben valamilyen épületnek v. annak egyes részeinek — különösen a párkányoknak — keresztmetszete. A párkányok P.-ja alatt azoknak körvonalait és a párkányt alkotó tagozatoknak összességét is értjük; az arcképfestésben a fő oldalnézése; a vasútépítésben l. *Szelvény*.

Profilaxis, l. *Óvó gyógy mód.*

Profit (franc., ejtőd: profit), nyereség, előny, haszon.

Pro forma (lat.) a. m. a forma, a látszat kedvéért.

Profosz (lat.) a. m. porkoláb.

Profundus (lat.) a. m. mély, alapos; *profunditas*, mélység, alaposság.

Profusus (lat.) a. m. tulságos.

Progar, község Szerem vármegye zimonyi járásában, (1891) 1016 horvát-szerb lakossal.

Proginázium (gör.-lat.), a gimnázium előkészítő osztálya. Nálunk nincs hivatalosan elfogadva, mind a mellett van néhány középiskolánk, mely a negyedik elemi osztályt végzett gyöngébb növendékek számára P.-ot rendez be s csak ennek sikeres végzése után veszi fel őket a középiskolai tanfolyamra.

Proglottisz (gör.), a galandférgek állatláncolatát felelítő egyes lszek, amelyek valamennyien egy-egy ivaregységnek felelnek meg. l. *Bélférgek*.

Prognát (gör.) a. m. kiálló állésontu, l. *Koponya*.

Prognosticon (gör.-lat.), bizonyos külső jelekből való jóslás; általában előjel.

Prognózis (gör.) a. m. jóslás, jövendőlés; az orvostanban l. *Kórjóslat*; a meteorológiában l. *Időjárás*.

Programm (gör.), nyilvános hirdetmény, értesítvény. A politikai életben valamely politikai testületnek vagy pártnak alapelveit magában foglaló kijelentés, értesítés, melyben az egyes elvek vannak feltüntetve. P. a zenében, l. *Műsor*; az iskolai életben, l. *Értesítő*.

Programm-zene, az u. n. abszolút zenével (l. o.) szemben a «festő», «valamit jelentő» zene.

Progreso, kikötőváros, Merida kikötője Yucatan mexikói államban, vasút mellett, főképen agave-rost-kivittel.

tyunál dugattyut; a kesztyűk szétfeszítésére használt eszközt is így nevezik. — R.-fűrés, 1. *Fűrészgépek*.

Ramadán (Ramadhán), török kiejtéssel *Ramadzán*, a mohammedánok holdévében a kilencedik hónap, melynek nappaljait, hajnal hasadtától estig, a mohammedánok böjtöléssel, evéstől, ivástól, dohányzástól és egyéb anyagi élvezetektől tartózkodva töltik el. Este *ifár-t* (l. o.) tartanak. A R. éjjelét alkalmával egy különös imát is tartanak, melynek *Szalat-al-taróvli* a neve. A következő Savval hó első három napján ülik a kis *bairám* (l. o.) ünnepét. a—k.

Ramadou (franc., ejtsd: —dú, a júlnyújat jelentő *ramade* szótól; nálunk *romadurnak* is mondják), téglalakú lágy sajt, mely rendszeren 12 cm. hosszú, 5 cm. széles és magas, 0.5 kg. súlyu és sztanioalba csomagolva kerül forgalomba. Eredetileg a francia Pirenei-hegyekben juhtejből készült. Híres az allgani R., de Magyarországon is jó R.-sajtot csinálnak. cs—ó.

Rámájana, az indek második nagy eposza, melyet a hagyomány Valmiki nevű költőnek tulajdonít. R. tehát a Mahábharatával ellenkezőleg nem nép-, hanem műeposz (kávja), a többi műeposzok (ádi kávja) közt a leghíresebb költemény. Szerzője *Valmiki*, kiről nincs semmi megbízható történelmi adatunk. Terjedelmére nézve jóval kisebb a Mahábharatánál, mert hét könyvben csak huszonnégyezer kettős verset foglal magában. Tárnya Ráma királyfiának, Dasaratha újodhjai (a mai Oude) fejedelemei flának, kit atyja a második királyné eselszövő fondorlataira tizenégy évre a vadonba száműzött, kalandjai. Számkivetésébe követi őt hű neje, a szép Szita s megosztja férjével az erdei életet, melynek megkapó leírása a hősköltemény legszebb epizódjainak egyike. Rávána a cejlon-szigeti démonok királya elrabolja Szitát. Ráma szövetségével, a majomkirálylyal hosszas küzdelem után elfoglalja Lankát, a démonok fővárosát, megöli a nőrabló Rávánát és diadalmasan haza viszi megszabadított nejét, Szitát. Megható záradéka Szita eltaszittatása férje által s a hű nő apoteozisa, kit hiába kér vissza az azt pártfogásába fogadó istennőtől a nejének anyagi tisztaságáról csodálatos módon meggyőződött Ráma. A R. korát illetőleg igen eltérő vélemények. Jacobi a buddhizmust jóval megelőző korba teszi a nagy műeposz legrégibb részeinek keletkezését. Mások a Kr. u. IV—V. sz.-ot tartják a mű megírása időpontjának. Annyi bizonyos, hogy sok betoldáson és átdolgozáson mehetett át. Eredeti szanszkrit szövegét kiadták: *Schlegel*, *Ramájana id est Carmen epicum de Ramae rebus gestis poetæ antiquissimi Valmici opus* (Bonn 1829—1838, latin fordítással a költemény két első könyvét adva); *Carey és Marshman*, *Rāmāyana, Sanscrit text a. prose translation* (Serampore 1806—1810, szintén csak töredék). Első teljes európai kiadása *Gorresio*-tól igen szép olasz prózai fordítással: *Rāmāyana, poema di Valmici, testo sanscrito e traduz. ital.* (Páris 1843—58, 10 kötet).

Irodalom, Weber, *Das Rāmāyana*, Berlin 1870; *Kashinath Trimbak Telang*, *Was the R. copied from Homer?* Bombay 1873; Jacobi, *Das Rāmāyana, Geschichte u. Inhalt nebst Concordanz der gedruckten Recens. uen*, Bonn 1898; Baum-

val; ezt a munkát azonban nem végezhetette be, mert ebben a halál megakadályozta; a számítást *Olho* folytatta és annak bevégeztével 1596. ki is adta *Opus palatinum de triangulis* címen. n. a.

Rhät-szisztéma, l. *Raeti szisztéma*.

Rhazes (*Mohammed Abū Bekr b. Zukarrija al-Rāzi*), arab orvos, a IX. sz. közepén Rājj persa városban született, megh. 923—32 körül. Előbb zenével foglalkozott, később filozófiára és orvostudományra adta magát és különösen az utóbbiban nagy hírnévre és tekintélyre tett szert. Rájiban és Bagdadban nagy kórházak élén állott, majd Muktadir-billāh khalifa udvari orvosa volt. Élete vége felé megvakult. Fő munkái: *El-Hāvi fi-l-tibb* (Az orvostudományt összefoglaló, 30 könyvben, latin ford. Brescia 1486; Velence 1500. és gyakran) és *Manszūr khalifának ajánlott munkája: Ad Almansorem libri X* (Milano 1481, Velence 1510). Az orvostudomány történetében fontos helyet foglal el a himlőről és kanyaróról szóló munkája, melyet arabul és latinul *Channing* (London 1766) adott ki és újabban *Greenhill* (u. o. 1878) angol fordításban is hozzáférhetővé tett, valamint a legújabbban *Kenningtől* arabul és franciául közzé tett: *Traité sur le calcul dans les reins et dans la vessie* (Lejda 1896).

a—u.

Rhé, sziget, l. *Ré*.

Rhea és *Rhea Siltria*, l. *Kptele*.

Rhédey-család (kiszédei gróf és nemes), Aba nemzetségéből eredő hevesvármegyei nemesi család, melynek első ismert őse kiszédei és szentmártoni Mikó a XIII. sz. végén. A család nevezetesebb tagjai: *Ferenc*, 1552. részt vett Eger védelmében, Lengyelország polgárait és arany sarkantyus lovat vett. — *Ferenc*, 1601. Fülekek kapitánya, 1614. bihari és máramarosi főispán, később váradí kapitány. Megh. 1621 ápr. 10. — *Fia Ferenc*, született 1611-ben, 1648 óta máramarosi főispán, II. Rákóczi György erdélyi fejedelem tanácsosa, majd pedig, miután Rákóczi 1657. kénytelen volt lemondani, a rendek nov. 2. Rhédeyt választották fejedelemmé, melléje kormányzókká Bethlen Jánost, Baresay Ákost és Haller Gábort. 1658 jan. 9. azonban ismét Rákóczi foglalta el a fejedelemséget. 1659 jan. 13. grófságot nyert. Megh. 1667 máj. 7. — *László*, szül. 1636 jan. 11-én, 1654. Rákóczi udvarában tartózkodott, később Háromszék főkapitánya lett. Részt vett Rákóczi lengyelországi háborújában és naplót hagyott hátra (Tört. tár. I.). Az erdélyi ág 1744 nov. 13. emeltetett grófi rangra. — *János*, szül. 1713-ban. 1758. a Haller-ezredőrnagya, es. és kir. kamarás, a Mária-Terézia-rend lovagja, a magyar testőrség kapitánya. Megh. 1768 jan. 10. — *Lajos*, szül. 1770., es. és kir. kamarás, Bereg vármegye főispáni helyettese, a Lipót-rend lovagja; 1808 máj. 28. grófi rangot nyert. A nemzeti múzeum javára 10,000 forintot adományozott. Megh. 1831 máj. 21. — *Ádám*, előbb Doboka vármegye főispánja, 1835. kir. táblai ílnök, 1837. erdélyi tartományi kincstárnok. Megh. 1849 jan. 27.

sz. a.

Rhegium, l. *Reggio di Calabria*.

Rheidac (állat), l. *Nandufélék*.

Rheims, francia város, l. *Reims*.

Rhein, a Rajna folyó német neve.

lalkozott, 1837—47. cenzori állást foglalt el. 1841. a prágai egyetem öre, 1848. könyvtárnoka. 1857. rövid időre megzavarodott elméje. Nagy számu művei között nevezetesebbek: Pismo světové lidu slovenského v Uhrch (A tót nép világi dalai Magyarországnban, Pozsony 1823—27); Slovanské starožitnosti (Szláv régiségek, Prága, 2. kiad. Jireček Józseftől), amely műben a szláv törzsek eredetét a legrégibb kortól kezdve a Kr. u. 100. évig adja elő: Geschichte der slaw. Sprache und Litteratur nach allen Mundarten (Buda 1826, Prága 1869); Slavonský Národopis (Szláv etnográfia, Prága 1842, 3. kiadás 1849); Serb. Lese-körner oder historisch-kritische Beleuchtung der serb. Mundarten (Pest 1833); Památky dějinnho písemnictví Jihošlovannur (A délszlávok régi írás- emlékei, Prága 1853, 2. kiad. 1873); Gesch. der slaw. Litteratur (3 köt., u. o. 1864—65); Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache (Palackyval együtt, u. o. 1840); Počátkové staročeské mluvnice (Régiesch nyelv tanalpvonalai a Výchor-ban 1845); Památky hlaholského písemnictví (A glagolita írás emlékei, u. o. 1853); Glagolitische Fragmente (Höflerrel, u. o. 1857); Über die Heimat und Ursprung des Glagolitismus (u. o. 1858). Hag-yetékában a déli Dunavidék topográfiájára vo-natkozó gazdag anyagot találtak. Életleírását közli Jireček az Österr. Revue-ban (III., 1865) és a Slovnik Naučny-ban (1872) és fia S. Albert (szül. Újvidéken 1829), a veytan tanára a prágai egyetemen. V. ö. Wagner Lajos, S. élete és művei, Egyet. Philol. Közl. II.

Safe deposit (ang., ejtsd: széf depazit, a. m. sértetlen letét), a magán letétpénztárnak egyik fajtája, amely különböző rendszerű technikai kivitelben Német- és Franciországnban, Angliá-ban, Hollandiában van elterjedve. Valamely köz-bizalmat élvező nagyobb bank helyiségeinek egyi-két egy rendezi be, hogy abba a bérlo magán-felek külön-külön zárható kis szekrényekbe he-lyezhessék el kiválóan fontos okirataikat, vagy nagy értékű ingóságnaikat. E helyiségek ugy a betörések, valamint a tűz veszedelmei ellen re-szint a megfelelő építkezések és burkolások, ré-szint pedig a folytonos feltügyelet által teljesen biztosítva vannak. Nálunk a pesti magyar keres-kezelmi bank rendezett be ilyen S.-pénztárt bud-pesti Dorottya-utcai palotájának földszintjén. **z z**

Sáfe'i (helyesebben *Sáfi'i*), *Mohammed b. Idrisz, al-*, híres mohammedán teologus, kiról a *sáfi'iták* rituális iránya nyerto elnevezését (l. *Fik'h*), szül. Gázában, mások szerint Aszkalon-ban, 767. Már ifjkorában indult tanulmányútra, Arábiába és Irákba. 815. Kairóban telepedett meg és u. o. nagy tisztelettel környezve 819. meghalt. Sirját nagy kegyelettel tisztelik. Rendszerének alapvető tanai egy Riszále c. értekezésben (nyom-atva Kairóban 1313. hidsra, kétféle recenzió szer-int) foglaltatnak. Kánonját számos rendszeres munkában dolgozták fel, melyeket a mohammed-án főiskolákban tanítanak. Francia fordítás által az európai tudománynak is hozzáférhetővé vált: Précis de jurisprudence musulmane selon le rite cháféite, par Abu Chodjja, avec traduction et annotations par Dr. S. Keijzer (Lejda 1859); Le guide des zélés croyants, manuel etc. par L. W. C. van den

Berg (Batavia 1882—84, 3 köt.); La révélation de l'Omniprésent; Commentaire sur le précis de jurisprudence musulmane etc. par Van den Berg (Lejda 1895). S. iskolájáról Wlstenfeld: Der Imam S., seine Schüler und Anhänger (Götting 1890—1891, 2 rész); Életrajza De Goejéltől, Einiges über den Imam as-S. (Zeitschrift der Deutschen Mor-gent. Gesellschaft, 1893).

Safety blasting powder, l. Robbantó szerek.

Saffron-Waldon (ejtsd: szaffr'n valden, angol vá-rok Essex angol grófságban, vasúti állomás, muzeum, vasöntöde, gabona- és marhavásár, 1931 6104 lak.

Sáfrány (növ., Crocus L.), a nösiromfélék fűve, mintegy 50 faj (házánkban 6) Európa D-i. Ázsia Ny-i részén és Mauritániában terem. Földben hagymagumója van, levele keskeny szalás; virágleple nagy, csillagszerű, a csöve hosszú, a levelt többől ered, a tetején hat metszete van. Hínje 3, termőjének hosszú bibeszála van, bi-béje húsos ékforma. Több faj, kivált a Crocus vernus L. több fajtájával kedvelt tavaszi virág, kertbe is ültetik. A *jőféle* vagy bécsi S. (Crocus sativus L.) alacsony, pázsitlevelű növényke. Hat-metszetti lila virága van, termője háromágú piros bibével végződik. A S.-bibét (stigmata croci) a bibeszálnak darabjával gyjtják, megszárítják s ez fűszer és festék, de szaporítlan. Leghosszabb a K-i S.: Persiából meg Kis-Ázsiából szállítják; ez a S.-nak eredeti hazája. Ezután az osztrák S. a legjobb, de a francia provençei S. a legelterjedtebb, azután a bajor, spanyol meg a nápolyi. A szárfított S. 2—3 cm. hosszú egymásba esva-rodott, melyen hárommetszetti, sötétpiros vagy piros-sárga szálak halmozza, a csüsa fehér-szár. Leghathatósabb része a S.-nak az aranyszínű el-illanó olaj (*S.-olaj*), melynek csipős íze és je-lemező S.-illata van. Ezenkívül a zsíradék, fehérje és rostanyagon stb. kívül 40 százalék szírszag (polikroit vagy krocin) az alkotó része. Saját-ságos sárgára festő extrakti anyag ez, tiszta áll-poóban porment, skarlátpiros, szagtalan, vízben kevésbé, alkoholban könnyen oldható. Egy kilo S.-nak 120,000 virág kell, ezért drága, v. pedig hamisítják, t. i. más Crocus-faj szagtalan bibéjél keverik hozzá vagy a S.-t szárfított marhahús rosttal, pór-S.-virággal v. felaprított gránátalma virággal keverik. Fűszernek Svájcban, hazánk-ban meg a Keleten kedvelik. Festéknek drága, de mivel teljesen ártalmatlan, levest, enkrasz-sütteményt, likört, valamint a kalácsot festik vele. A gazdag arab nő a szempillát, ujjá veget, lába ujját festi vele. A sziciliiai *C. serotinus* és a *krimi C. Palasii* Goldb. meg a kisázsiai *C. susianus* Ker. fajokból is lesz S. Monografiáját Mac angol botanikus írta meg. Vad S., l. *Sáfrány*.

A S.-t Angliában, Alsó-Ausztriában, Svájcban, Tirolban és Keleten, de csekély mértékben házánkban is termelik, nevezetesen Pécs és Temes-vár környékén. A S. erőteljes, porhanyó, kertileg, mivel talajt kíván, melybe a S. hagymáját ültetik s azontúl szorgalmasan kapálják. (Orvosi célra a S. bibéi szolgálnak; ezek rögös ízűek, átható szagaúk és hártyszerűek. Vízben

Amely szók az **S** betűben nincsenek meg. **Sz** alatt keresendő

(átörökölhető terület) tulajdonosa; *seigneurie*, az azzal összefüggő jogok foglalatja; S. most (rövidítve *Sire*) uralkodó fejedelmek címe; királyi hercegek, érsekek *monseigneur* címet kapnak. *Grand S.*, gazdag előkelő úr.

Seik, *sejk*, l. *Seikh*.

Seikh (arab) a. m. öreg; személyes tekintélyt vagy nyilvános állásuk által előkelő emberek címe a mohammedán népeknél. A beduinok a törzsfőnököt nevezik S.-nek; a helységek vezérémbere, a polgármester vagy a falu bírása *S. el-beled*; minden testület elnöke, igazgatója a testület S.-je; a dervisrendek főnökeit nevezik S.-nek; a társadalomban a tudós osztályhoz tartozó minden embert ugyanígy szoktak címezni. Némely mohammedán országban (különösen Egyiptomban) a szenteket is S.-nek nevezik (egybeült *velé*). *S. ul-islám*, az egész iszlám S.-je, a szultántól, mint kalifától kinevezett főmufti, az ulemák első embere, ki a vallástörvény kérdéseiben a mohammedán világban legfőbb hatóságul van elismerve; az iszlám alkotmánya értelmében a kormány minden oly intézkedéséhez, mely a vallásos törvénnyel némi kapcsolatban van, az ő hozzájárulása szükséges. G—R.

Seikhí, a bábi (l. o.) felokozet egyik előzményét alkotó mohammedán szekta, melynek alapítója az Ahszá (Lahszá)-ban (Arábia Bahrán tartományában) 1744. született *Seikh Ahmed el-Ahszái*, ki hosszú ideig a kerbelai szent helyek mellett újfatos tanítással foglalkozott és a mekkai zarándoklást több ízben teljesítette. Tudós híre Persiába eljutván, Pethali sah országába hívta, ahol 12 éven át tartózkodott és tanított. Megh. Medinában 1827. Számos munkát írt. Tana az ortodox iszlámtól és a közönséges szuffizmustól (l. o.) a teozofikus vallásfelfogás túlhajtásában különbözik. Az istenséget panteista módon a mindenség tartalmának mondta, az imámokat az isteni örök attributumok hiposztázisának. A feltámadásról is az ortodoxiával csak ellentétben álló tant hirdetett. Fontos szerepe van a S.-tanban hitvallásuk azon pontjának, mely szerint minden időben él egy tökéletes ember, ki a lapangó imám és a hívek között közvetítőül szolgál és az isteni kegyelem emanációjának mintegy csatornája. E tételt a «negyedik oszlop»-nak (ruku-i-rábi') nevezik. Ahmed tana csakhamar elterjedt Persiában; a bábizmus nem egyéb a S. vallás fejleményénél; különösen nagy számmal vannak Kirmán (DK-i Persia) vidékén, ahol *Browne* E. G. sürten érintkezik velük. V. ö. ez utóbbinak munkáit: *A travellers narrative written to illustrate the episode of the Bab* (Cambridge 1891, II. köt., 234—244. old.); u. a., *A year amongst the Persians* (London 1893). G—R.

Seikh ul-islám (török), l. *Seikh*.

Seik Szaid, Arábia délnyugati előhegysége.

Seiland, norvég sziget az Északi - Jégestengerben, Hammerfesttől DNy-ra, 593 km² területtel és mintegy 300 halász lak. A jó részben örökös hóval takart sziget legmagasabb pontja 1075 m.

Seille (ejtsd: szelly), l. a *Mosel* jobboldali, 130 km. hosszú *mellékfolyója* Német-Lotaringiában. Maizièresnél ered, Marsul fölött a Canal des Salines de Dieuze a Saarral köti össze, helyenként

gokkal. 3—10 m. magas, ága finom szőrű, gyakran tövises, csüngő. A *L. Europaeum* L. Európa déli részén terem, nagyon érzékenyen szúr, kerítést illetnek belőle. ROM.

Semi (lat.) a. m. fél, összetételekben gyakori. Az itt nem talált összetételek Sz. alatt keresendők.

Sémi, l. *Semita nyelvek*.

Semibrevis (lat.), a régi menzurális zeneírásban a negyedik leghosszabb értékű hangjegy:

— melyből a mi egész hangjegyük: = keletkezett.

Semilepiscopi, l. *Kisebb prelátusok*.

Semil, az ugyanily novlí esch kerületi kapitányság székhelye az Iser és vasút mellett, (1890) 3055 esch lak., pamutfonással és szövással, a Rohan hercegi család kastélyával.

Sémillon szőlő (más nevei Colombier, Chevrier, Goulou blanc), francia, főleg Girondeban ültetett, híres, fehér bort adó szőlőfajta, mely hazánkban mint a Sauvignon társa leginkább Erdélyben és Neszmély vidékén van elterjedve. Fürtje közepnagy, gúlaalakú, kissé laza, hosszu nyelű; bogyói közepmagyok, zöldesek. Érése közepes. MZY.

Semina, l. *Semen*.

Seminaristicum (lat.), máskép *alumnaticum*, a püspöktől kivethető adónem, melynek jövedelme szemináriumok alapítására s fenntartására szolgál. Hazánkban a S. nem létezik.

Sémi nyelvcsalád, *sémi nyelvek*, l. *Semita nyelvek*.

Semiotica (gör.-lat.), az orvostanban a betegségek tüneteiről szóló tan, l. *Kórjel*.

Semiramis, Assziriának mesés királyasszonya, kinek egész élete magán viseli a mondaszerűség bélyegét. Állítólag Derketo (l. *Astarte*) istenasszony gyermeke volt, akit el akartak pusztítani, de aki csodásan megmenekülvén, elérte Omnesnek, Szíria helytartójának, majd Ninus királynak felesége és utóda lett. Mint királynő épp úgy kitűnt építkezései (S. függő kertjei Babilonban, l. *Khaldea*), mint hadjáratai és bujálkodással párosult kegyetlensége által. Mindazokat, akik szerelmét élvezték, megölette. Egymásután alázta meg Egyiptomot, Líbiát és Etiópiát, de Indiában vereséget szenvedett, úgy hogy alig tudott menekülni. Mikor aztán látta, hogy saját fia Ninyas életére tör, galamb képében eltűnt és azontúl népe imádta. Eddig a monda, melyből csak annyi igaz, hogy S. tényleg asszír istenség volt, egy személyben lévén védőasszonya a harci diésőségnek és szerelmi kőjnek és mellékalakja Astarténak vagy Istarnak. V. ö. *Lenormant*, *La légende de S.* (Britszel 1873). — *Észak S.-a* névvel ruházták fel hízelgő kortársak (különösen Voltaire és Diderot) II. Katalin orosz császárnőt. l. m.

Semissis (lat.), eredetileg római rézpénz, az as-nak fele = 6 uncia, Konstantin császár ideje óta az arany solidusnak fele. l. *Ernek*.

Semiták, l. *Semita nyelvek* és *Antisemiták*.

Semita nyelvek. E néven legelőször *Eichhorn* (1787) nevezte el a nyelvek ama csoportját, melynek legfőbb képviselői a héber, asszír, arameus, arab és etiop nyelv és azok dialektusai. Ez elnevezést azért választották a nyelv-

esoport megjelölésére, mivel az *e* nyelveken beszélő legtöbb nép a Genézis X. fejezetében foglalt néptáblának adatai szerint Sém-től, Noé fiától származik. E néptáblában azonban Sém nemzetiségeként oly népek is fel vannak sorolva, melyeknek nyelvei, rokonsági viszonyukat tekintve, a S. közé nem tartoznak, míg másrészt a szoros nyelvrokonság alapján oly népek nyelveit is a S. közé soroljuk, melyek (mint az etiópok, feníciaiak) a bibliai néptáblában nem Sém ivadékaiként vannak feltüntetve. A S.-et használó népeket *semivocális*nak nevezzük. A S. szorosan összefüggő nyelvtörténeti egységet alkotnak és egymás között mind a szóanyag, mind pedig a nyelvtani alakok tekintetében sokkal nagyobb hasonlóságot mutatnak, mint p. az indogermán nyelvek. Közös sajátosságuk azon központi jelentőségen nyilvánul, melylyel a mássalhangzók az élő nyelvi anyag alakulásában bírnak. Míg nyelvünkben a szók gyökereit a magán- és mássalhangzók egyaránt alkotják, úgy hogy p. *kár, kér, kor, kór* külön gyökérszók, addig a S.-ben a szógyökök csupán csak a mássalhangzókban nyilvánulnak, a magánhangzók pedig a szók nyelvtani módozatait és árnyalatait jelölik. A *kál* a. m. ölni gyökérből (az arabban) *kalala* a. m. ölt, *kálil* a. m. ölt, *kálila* a. m. öletett (passzív), *aktala* a. m. öletett (actitiv), *kallun* a. m. ölés stb. Még a töltés szám alkotása is ily belső képzés által áll elő, p. *dsebel* (arab) a. m. hegy, *dsibál* a. m. hegyek. E belső képzéseken kívül a nyelvtani módozatok kifejezésére elő- és utóragokat és képzőket is használnak a S., p. *klb* a. m. írni, *maktub* a. m. íróhely, *maktúb* a. m. ami meg van írva stb.

A S. három fő ágra oszlik, ezek 1. az *északi*, ezekhez tartoznak: a) az asszír-babilóniai irodalmak nyelvei, b) az arameus nyelvjáráások; 2. a *középső* S., vagyis kana'áneus nyelvek, ugyanis a héber, a monbita, a feníciai nyelv, egy mint azon kana'áni nyelvek, melyekből egyes tulajdonneveken kívül egyéb emlékek nem maradtak reánk; 3. a *déli* S., ugyanis az északi arab, sábitai az etiop nyelvek és ezek dialektusai.

Érodalom. Renan, Histoire générale et système comparé des langues sémitiques, 4. kiad. Paris 1864; Hommel, Die semitischen Völker und Sprachen, Lipsze 1881—82; Nöldeke, Die semitischen Sprachen, u. o. 1887; W. Wright, Lectures on the comparative grammar of the Semitic languages, London 1890. Az egyes S. sajátosságai, nyelvtani és irodalmi irodalma az illető címűk alatt vannak ismertetve; a nyelvek egymás közti viszonyára nézve ajánlandó: Stade, Lehrbuch der hebräischen Grammatik, 1. köt., Lipsze 1898, bevezető része. A S.-on fennmaradt feliratos emlékek a párisi Académie des Inscriptions-tól 1881 óta négy évenként kiadott Corpus inscriptionum semiticarum gyűjteményébe és dolgozza fel. G—H.

Semivocalis (lat.), félmagánhangzó, így nevezték a régebbi nyelvben az *i*, *r* hangokat s újabban némelyek a *j*, *v* hangokat.

Semjén, község, 1. *Ér-S.* és *Kálló-S.*

Semleges (neutralis), 1. *Közömbös.*

Semlegesség (neutralitás), tartózkodás harmadik állam háborújában való részvételtől. Azokat az államokat, melyek sem maguk háborút nem folytatnak, tehát nem hadi felek, sem a más államok háborújában részt nem vesznek, semleges államoknak nevezik. A S.-nek nemzetközi értéke a háboru bajainak korlátozása, s a jog és a béke érdekében lehető oltalma. A S. tehát békeállam.

4. S. (IV., 1009—12), albai püspök volt, midőn 1009 aug. 21. megválasztották pápának. Meghalt 1012. Eredeti neve *Bocca di Porco* (disznóorr). Midőn pápává választották, megváltoztatta nevét; egyesek azt hiszik, hogy ezáltal behozta volna a szokást, hogy a megválasztott pápa nevét megváltoztatja, de már előbb divott e szokás a pápák közt.

Sergius, magyar ispán, 1116. mint II. István hadvezére s a Quarnero szigeteinek és tengerpartjának parancsnoka, a Velencével kitört háboruban 9 nagyobb és számos kisebb hajóval kötött ki Arbe szigetére s azt elpusztította.

Seria, sziget, l. *Phaeakos*.

Seriat (arab) a. m. törvény, különösen pedig a kánoni törvény, megkülönböztetésül egyrészt az egyes népeknél hagyományos szokásjogtól (*Carf, dclaf*), másrészt a különféle mohammedán országokban alkotott világi törvényektől (kánon).

Sericin, l. *Selyemcse*.

Sericit, l. *Szericit*.

Series (lat.) a. m. sor, számsor, sorozat; a botanikában l. *Sereg*.

Serif (arab) a. m. előkelő, nemes; a mohammedánok között azon emberek címe, kik törzsfájukat a prófétára vezetik vissza; velük a társadalom minden rétegében, még a legalsóbb osztályokban is találkozni. A S.-ek szeretik e minőséget zöld színi turbán viselése által feltüntetni; előkelő S.-ek azonban kerülnek e szokást. Eredetileg különbséget tettek S. és *Szejjid* között, a szerint, amint valaki Haszan vagy Huszein (a prófeta két unokája Fátimától) ágán származik Mohammedtől; a közönséges beszédben mindkét osztályt csak S.-nek nevezik. Nagyobb városokban a Naki-al-uszraf (l. o.) az összes S.-séget nyilvántartja és örökdi a fölött, hogy nemességükön sem saját magaviseletük, sem mások bánásmódja által csorba ne essék. S.-nek nevezik még különösen a Mekka városának legelső méltóságát képviselő férfit (mekkai S.), kit a Haszantól származó S.-családból a szultán nevez ki; ő gyakorolja a legnagyobb befolyást az összes Hidsz ügyeire és a lakosság szemében a legnagyobb tekintéllyel ő bír, sokkal nagyobb, mint az államhatalmat képviselő török helytartó (válí). V. ö. *Snouck Hurgronje*, Mekka l. köt. (Hága 1887).

Serif pasa (Cherif), egyiptomi államférfi, ki a 80-as években Tevfik alkirály alatt két ízben szerepelt mint miniszterelnök; első ízben Arabi pasa (l. o.), második ízben Anglia fellépése folytán vesztette el állását. Ekkor Gruzba vonult vissza, hol 1887 ápr. 4. meghalt.

Sérinc (állat, *Acerina* Cuv.), a tüsképarás halak rendjének egyik neme a *sügerfélék* családjából. Hátúszói összenőttek. A kopolytu elő- és főfedője tüskés. Koponyacsontjai gödrösek. Hasa és melle többé-kevésbé pikkelytelen. Hazánkban két faja él, a *közönséges S.* (A. cerina L.) s a *Schrötzer-S.* (A. Schrotzer H. K.). Az első a gyakoribb, 20—25 cm. hosszú nő; törzse rövid, összenyomott; orra tompa; háta és oldala olajzöld, sötétén pettyezett és foltos; háta és farkúszója pontsoros. Kiválóan a tiszta vízi tavakat szereti; ápr. és máj. ívik s ilyenkor nagyobb csapatokban verődik össze. Ikráit köves helyekre

1730. a magyar királyi udvari kancellária tanácsosa, 1739. Somogy vármegye főispánja, 1724 máj. 26. (Luxenburg) szintén bárói rangot nyert; fia *Károly*, 1760. a dunántúli kerületi tábla főnöke, 1774. somogyvármegyei főispán és hétszemélyes, 1780 ápr. 21-ikén grófi rangot nyert. Egyik fia *Jakab*, a dunántúli kerületi tábla titkára, később főnöke, a Martinovics-féle összeesküvésben részvétel miatt 1795 máj. 20. a budai vármezőn lefejeztetett; másik fia, *II. József*, 1824. somogyvármegyei főispán, valóságos belső titkos tanácsos, es. és kir. kamarás, megh. 1830 okt. 26. Két fia maradt: *Fülöp* és *Titus*. Előbbinek fia *Antal* és *István*. D. L.

Sigrún (a. m. a győzelmi rúnák ismerője), a skandináv mitológiában egy valkür-féle nőalak.

Signenza (Seguntia), az ugyanily nevű járás és régi püspökség székhelye Guadalajara spanyol tartományban, a Sierra Ministra D'Ny-i lábánál, a felső Henares bal partján, vasút mellett, (1887) 4930 lak., posztgyártással, közelében sós forrásokkal.

Sigurd, l. *Nibelung-ének* és *Nibelungok*.

Sigurdssohn *Jon*, izlandi tudós, szül. Ráfuseyriben 1811 jun. 17., megh. Kopenhágában 1879 dec. 7-én. 1851 óta a Bokmentafjelag irodalmi társaságnak elnöke volt. Az izlandi jog mellett küzdött Ny Felagsrif (1841—73) c. folyóiratában, mely here folytán a dán kormány 1845. az izlandi althinget (országgyűlést) megint helyreállította és 1874. törvényhozási hatalommal ellátta; Izland szabad alkotmányt is nyert. Az althing neki 3200 korona nyugdíjat utalványoztatott. V. ö. *Maurer*, Zur politischen Geschichte Islands (Lipsee 1880).

Sigwart Kristóf, német filozofus, szül. Tübingenben 1830 márc. 28., jelenleg u. o. az egyetemen a filozofia tanára. A modern logikai irodalom egyik leghevesesebb alkotását írta: *Logik* (3. kiad. 1888); *Kleine Schriften* (1881, 2 köt.); *Vorfragen der Ethik* (1886); *Die Impersonalien* (1888).

Sihl, a Limmat baloldali, 68 km. hosszú mellékvíze; Schwyz kanton Einsiedeln nevű járásában, az Obersihl hegyen több patakból ered, átlép Zürichbe és Zürich városánál torkollik; legfontosabb mellékvíze az Alpach. A S. áradásával gyakran nagy károkat okoz; nyáron át azonban vízben igen szegény.

Síták (arab), ebből *sí'a* a. m. társaság, párt, azaz különösen 'Alí pártja, azok, kik ellentétben a közönséges mohammedán közjoggal (szunna), esküis 'Alit és egyenesen leszármazó ivadékait tartják jogos imámoknak (l. *Imám*), Mohammed utódainak az uralkodásban és az igazhittlek vezetésében. E szerint a S. a khalifátus történelmi fejlődését jogtalanoknak mondják. Imámtanokra nézve azonban egymás között is számos felekezetre oszlanak. Közjogi eltéréseiken kívül vannak közöttük dogmatikai vitapontok is, az Ali és a legitim imámok személyéről és természetéről szóló tanaikban. Némelyek az Ali istenitőség nyomulnak előre és az istenség inkarnációjáról szóló tanaikkal az iszlám alapját megtagadják. Ezek az u. n. *tálzók* (gulát). Rítusaikban is vannak kisebb-nagyobb eltérések a szunnita iszlám-

tól. Más hittlek ellenében is nagyobb intoleranciát gyakorolnak, mint a szunniták. Az Ásúrát (l. o.) nagy gyásznappként ülik és Huszein martíromságát népszerű színművekben (l. *Ta'zija*) jelentik meg. Szent búcsujáró helyeik a Nedsaf vidékén levő szent sírok, különösen Kerbela és Meshed Ali. Aki csak teheti, nagy pénzáldozatokkal szerez e helyek környékén sírhelyet a maga számára is és oda temetteti magát. A khalifátus elleni küzdelemben a S. évszázadokon át titkos propagandát fejtettek ki, melynek többször volt az az eredménye, hogy egyes alida pretendensek az iszlám különböző országaiban uralomra vergődtek és dinasztiákat alapítottak. (L. *Fátimidák*, *Idriszidák*.) A S. felekezete legfőbb Persiában van képviselve; itt van a sí'ita székizmánuk vulgáris fészke, mióta Iszmáíl Szezevi sah államvallássá tette Persiában (1512). A S.-tól ágaztak el a noszairiták (l. *Noszairi*) és a druzok (l. o.).

Irodalom. Chardin, Voyages en Perso, utolsó kiadása Langlés-tól, 10 kötet, Páris 1811; Gobineau, Les religions et les philosophies dans l'Asie centrale, u. o. 1865; Krenmer, Gesch. d. herrschenden Ideen des Islams, Lipsze 1868; Goldzieher, Beiträge zur Literaturgeschichte der Schi'a und der sunnitischen Polemik, Bécs 1874. A S. kanoni törvényeit tekintve: Querry, Droit musulman; recueil de lois concernant les Musulmans schyites, 2 kötet, Páris 1871—72. G—R.

Sijeán, l. *Sigeán*.

Sík, a legegyszerűbb geometriai felület, melynek keletkezését következőleg képzelhetjük. Mozgassunk egy egyenest úgy, hogy folyvást egy szilárd ponton menjen keresztül és folyvást messen egy szilárd egyenest, mely nem megy e ponton keresztül, a mozgó egyenes akkor síkot fog leírni, még pedig az egyetlent, mely e szilárd ponton s az adott szilárd egyenesen keresztül fektethető. Ha valamely sík egy egyenesnek két pontján megy keresztül, úgy ezen egyenesnek minden pontja ama síkban lesz. Ennélfogva három nem egy egyenesbe eső *A*, *B* és *C* ponton keresztül egy, és csakis egy sík fektethető, t. i. az, melyet az *AB* egyenes és a *C* pont meghatároznak. KÖNYVT.

Sikam, l. *Sikozat*.

Sikárfű, *sikárgyökér* v. *mosogatófű* (növ.), lásd *Tevekéka*.

Sikárló (*Nagy*-), kisközség Szatmár vármegye nagybányai j.-ban, (1891) 1234 oláh lak.; van vasúti állomása, posta- és táviróhivatala és postautaképkönyvtára. Határában rézércbánya van.

Sikáros, Pilis-Szent-Lászlóhoz tartozó erdő-védluk Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye pilisi felső j.-ban, a Pilis-hegységben; turistáktól gyakran felkeresett kies hely.

Sikarpur, az ugyanily nevű kerület székhelye Pendsab brit-indiai főkörmányság Szindh nevű divíziójában, (1891) 42,004 lak., akik közt 16,113 mohammedánus és 25,846 hindu, élénk kereskedelem.

Sikátor, szűk kis utca.

Sikattyu, l. *Kádárság*.

Sikér, l. *Liszt*, *Keményítő* és *Protein-szemcsék*.

Siket, l. *Süket*.

Siketfajd, l. *Fajdfélék*.

Si-king, l. *Kínai nyelv és irodalom*.

Amely szók az **S** betűben nincsenek meg, **Sz** alatt keresendők!